

KANSAKUNNAN OMAISUUTTA

LUKEMASSA

MINNA HENRIKSSON

Tässä tekstissä esittelen lyhyesti joitakin historiallisia esimerkkejä, joita olen kohdannut tutkiessani Suomen kansakunnan syntyvaiheita ja sen kulttuurisia tuotteita. Kuvataiteilijana olen kiinnostunut, miltä asiat näyttävät ja millaisia taustalla vaikuttavia merkityksiä visuaalisiin representaatioihin liittyy. Niin sanottu suomalainen hakaristi on yksi pitkäaikaisen hämmästelyni kohde. Miksi hakaristiä käytetään, vaikka se assosioituu niin vahvasti natsi-Saksaan ja holokaustiin? Olen kyseenalaistanut Suomessa käytetyn hakaristin alkuperää ja etsinyt sen yhteneviä juuria natsien hakaristin kanssa. Tässä yhteydessä eräs historiantutkija kerran selitti minulle, että varmasti kyseenalaistamiseeni on perusteita, mutta kysymyksenasetteluni ei ole historiantutkijan näkökulmasta oleellinen. En ole varma, miksi näin on.

Minua kiinnostavatkin alueet, joita akateeminen tutkimus jättää katveeseen, tavallisesti primääridokumenttien, tai rahoituksen, puuttuessa. Minulle arvokkaita löydöksiä ovat aukot kansallisissa arkistoissa paikoissa, joissa raskauttavia dokumentteja kuuluisi kaiken järjen mukaan olla. En pyri paikkaamaan näitä aukkoja taideteoksissani vaan pikemminkin näyttämään, että niitä on sinne jätetty. Tutkija Lars Westerlund on tuonut tämän ilmiön selkeästi esiin. Hän kirjoittaa:

Rodunparannuskomitean vuonna 1943 valmistuneen mietinnön kappaleet on todennäköisesti kaikki tuhottu heti jatkosodan päättämisen jälkeen. Mietintöä ei löydy Suomen

Tiedeakatemian arkistosta sen paremmin kuin Suomen Tiedeseurankaan arkistosta. Tiedeakatemian arkistosta on siivottu pois kaikkien raskauttavin Kolmanteen valtakuntaan viittaava aineisto. Myös kaikki avainhenkilöt tuhosivat viimeistään syksyllä 1944 ei pelkästään raskauttavimman kirjeenvaihtonsa saksalaisten rotuasiantuntijoiden kanssa, vaan myös sodanaikaiset päiväkirjansa. Mietinnön kappaletta ei ole myöskään lääkäriseura Duodecimien arkistossa. (Westerlund 2011, 150–51.)

Tekstissä käsittelemieni neljän esimerkin kautta pyrin tuomaan esille, että kansakunnan omaisuudeksi väitetty on ylhäältä alaspäin tullutta, eräänlainen yläluokan projekti. Sen sijaan, että se olisi kansan syvistä riveistä lähtevää ja sen omaa, kansakunnan omaisuus Suomen kontekstissa linkittyy pikemminkin siihen, millä tavoin Suomessa on pyritty määrittämään ja ohjaamaan kansakuntaa. Sille on pyritty luomaan muottia yläluokan omien (rotu)tieteellisten ihanteiden mukaisesti ja soveltamaan tätä muottia kansalaisiin – joskus hyvin väkivaltaisestikin.

Nämä esimerkit, jotka kertovat rasismista ja sorrosta Suomessa, ovat valikoituneet huomioni kohteiksi osaksi sattuman, osaksi tutkimuksen tuloksena, ja olen työskennellyt niiden parissa taideprojekteissani. Nämä eivät missään nimessä ole ainoita kyseisten aiheiden materialisatioita Suomessa. Päinvastoin, vastaavia esimerkkejä löytyy varmasti vähintään yhtä monta kuin on kansallisia insti-

tuuttejakin, koska rasismi ja sorto ovat olleet Suomen kansallisen kulttuurin keskeisiä osia, kun sitä on luotu noin sata vuotta sitten ja sen jälkeen. Tarvitsee vain hiukan raaputtaa pintaa. Tässä tekstissä pitäisikin ehkä olla varoitus: seuraavat esimerkit sisältävät rasistista ja seksististä kuvastoa. Kuvat ovat kuitenkin eräänlaisia todisteita ja niiden esittäminen tässä yhteydessä on mielestäni perusteltua. ”Kansakunnan omaisuus” on muotoilu, joka tuli minulle tutuksi yhden tutkimukseni aikana. Olin pyytänyt Suomen Pankilta lupaa kuvata heidän kokoelmissaan olevan Akseli Gallen-Kallelan Aino-triptyykin (1889). Nimitämällä kyseistä taideteosta ”kansakunnan omaisuudeksi”, Suomen Pankin lakimies Pekka Somerkoski perusteli minulle puhelinkeskustelussa, miksi he päätyivät lähettämään minulle dokumentaatiokuvan Aino-triptyykistä ja myöntämään minulle luvan käyttää sitä installaatiossani. Luulen, että ajatuskulku kansakunnan omaisuudeksi nimitämisen takana on, että Somerkoski oletti minun olevan Suomen kansalainen ja siten myös pienen murtoosan verran julkisyhteisön taidekokoelmassa olevan Aino-triptyykin omistaja. Minua ei tosin päästetty itse kuvaamaan tätä kansakunnan omaisuutta kuten olin toivonut, tai edes näkemään sitä, vaan minulle lähetettiin valmis kuvatiedosto teoksesta. Sittemmin julkaistun Suomen Pankin verkkotaidegallerian nimi on niin ikään *Kansakunnan omaisuutta*.¹ Seuraavassa osiossa käsittelem tätä aihetta syvemmin.

GALLEN-KALLELAN

AINO-TRIPTYKKI (1889)

Gallen-Kallelan Aino-triptyykistä on olemassa kaksi versiota: ensimmäinen, jota kutsutaan Aino-triptyykiksi, on vuodelta 1889 ja toinen, Aino-taruksi nimetty, on vuodelta 1891. Triptyykin ensimmäinen versio on Suomen Pankin omistuksessa, toinen on Kansallisgallerian

Ateneumissa. Käsittelem tässä tekstissäni triptyykin ensimmäistä versiota, joka hankittiin Suomen Pankin kokoelmiin vuonna 1950 ja joka on esillä Suomen Pankin päärakennuksen Kuparikanta-salissa. Yleisöllä ei ole rakennukseen pääsyä paitsi avoimien ovien päivinä, joita järjestetään muutaman vuoden välein. Kiinnostuin Aino-triptyykin ensimmäisestä versiosta sen kehysten vuoksi, jotka Gallen-Kallela itse suunnitteli ja teetätti Pariisissa vuonna 1889. Väitetään, että Gallen-Kallela ihastui tuohon aikaan hakaristisymboliin.² Ainakin hän käytti sitä useassa yhteydessä, muun muassa suunnitelmassaan Suomen kansalliseksi heraldiikaksi vuonna 1918. Ensimmäisen kerran hän hyödynsi symbolia Aino-triptyykin kehyksissä. Suomen Pankin edustaja varatuomari Pekka Somerkoski kirjoitti minulle kirjeessä, että Pariisin taidepiireissä vallitsi 1880-luvulla laaja Intia-harrastus, josta syystä mahdollisesti Gallen-Kallela hankki kehukset, joissa hakaristi kiertyä ornamentissa.

Gallen-Kallela museon johtaja Tuija Wahlroos arvelee, että Gallen-Kallelan hakaristi symboloi ikuisuutta ja hyvää onnea, ei arjalaista rotua, johon se myöhemmin natseilla viittasi (Wahlroos 2017, 14). Taidehistorioitsija Markku Valkonen tukee Wahlroosin näkemystä:

Jotkut syyttävät teosta sovinistiseksi ja vieläpä kansallissosialistiseksi suurten kehysten svastika-ornamentiikan takia. Se on tietenkin huuhaata, sillä svastika on vanha, useiden kulttuurien tuntema aurinkosymboli, ja Gallénin maalatessa teostaan natseja ei ollut olemassakaan. (Valkonen, 2020)

Valkonen on oikeassa, hakaristi on todellakin erittäin vanha symboli ja sitä on käytetty eri puolella maailmaa symboloimaan erilaisia asioita.³ Mutta Gallen-Kallelan maalausta katsoessa hakaristit näyttävät mielestäni nimenomaan etnisen suomalaisuuden merkeiltä, erityisesti kun ottaa huomioon, että Gallen-Kallela ei ollut tyytyväinen kyseiseen versioon

AKSELI GALLEN-KALLELAN AINO-TRIPTYKKI (1889) SUOMEN PANKIN KUPARIKANTA-SALISSA . KUVA: SUOMEN PANKKI

maalauksesta siitä syystä, että hän maalasi sen Pariisissa, jossa hänellä ei ollut aitoja suomalaisia malleja saatavillaan, vaan hänen piti käyttää ranskalaisia malleja (Wahlroos 2017, 14–15). Maalauksen voikin tulkita ”suomalaisen rodun” kuvaukseksi aikana, jolloin Suomessa oli kova tarve todistaa, että suomalaiset ovat perimältään eurooppalaisia.⁴

On muistettava, että hakaristi valjastettiin Länsi-Eurooppalaisen rotudiskurssin käyttöön jo 1870-luvulta lähtien. Arkeologi Heinrich Schliemann teki tuolloin kaivauksia Turkin Hissarlikissa ja luuli löytäneensä antiikin Troijan. Schliemann löysi kaivauksillaan esineitä, joissa oli samankaltaisia hakaristeja kuin oli löydetty myös Saksan maaperästä. Tämä oli Schliemannille todiste muinaissaksalaisen ”teutonisen rodun” ja eurooppalaisen sivistyksen kehdon, eli antiikin Kreikan yhteydestä. Siitä lähtien Euroopan keskuksissa hakaristi on ollut arjalaisen rodun ylemmyyden merkki. 1880-lukua on jopa kutsuttu arjalaisen manian vuosikymmeneksi (Quinn 1994, 50). Kuuluisa orientalisti Emile Burnouf kirjoittikin jo vuonna 1872 kirjeessä Schliemannille, että ”svastikaa tulisi pitää arjalaisen rodun tunnusmerkinä” (Quinn 1994, 23).⁵ Hakaristiä käyttivät symbolinaan myös useat antikommunistiset ja antisemitistiset elitistiset salaseurat, jotka vuonna 1919 rahoittivat Bavarian punaisen tasavallan kukistaneita vapaajoukkoja ja 1920-luvun alussa auttoivat natsien NSDAP:n nousuun (Goodrick-Clarke 1985, 146–150).

Esoteerisuuteen suomalaisessa taiteessa erikoistunut tutkija Nina Kokkinen kirjoitti henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa kanssani vuonna 2013, että Gallen-Kallelan hakaristi kyllä liittyy rotuteorioihin ja arjalaisuuteen, mutta yhteys ei ole mitenkään yksiselitteinen tai suoraviivainen. Kokkinen painotti, että rotujen ja arjalaisuuden merkitys ei ollut sama 1800-luvun puolella kuin natsi-Saksassa. Silti niihin on keskeisesti kuulunut myös 1800-luvulla ajatus ihmisryhmien välisestä hierarkias- ta, jonka korkeimpana saavutuksena nähtiin kristillinen Eurooppa, sekä antisemitismi,

joka johti useisiin juutalaisten massamurhiin Euroopassa (Mayer 1988, 3–35).

Voi siis pohtia, mitä vanhoillisista, anti-kommunistisista ja mm. Lapuan liikettä tukevista näkemyksistään tunnettu Gallen-Kallela löysi Pariisissa vuonna 1889: ikiaikaisen suomalaisen symbolin vai eurooppalaisen ylemmyyden merkin, jonka piiriin hän halusi liittää myös suomalaiset?

KANSALLISMUSEON PUKUNUKET

Ennen Kansallismuseon mittavaa remonttia ja näyttelyiden uudistamista vuonna 2017, museossa oli pysyvä näyttely, jossa oli esillä eri alueiden perinteisiä asuja kantavat suomalaisia ”ihmistyypejä” esittävät mallinuket. Näyttelyn nimi oli kuvaavasti *Maa ja Kans: Suomalaisia*. Itse mallinukkeja ei näyttelyteksteissä mainittu, pelkästään asut. Jokainen mallinukke oli omassa kapeassa vitriinissään ja nuken vieressä kerrottiin, minkä alueen perinteistä asua nukke kantaa. Mallinukkejen kasvonpiirteet olivat jokaisella nukella selkeästi erilaiset ja ne noudattivat määritelmää kyseisen alueen ”rotupiirteistä”. Viereisessä huoneessa esiteltiin myös saamelaisia, joita esittävät nuket olivat huomattavasti lyhyempiä, jyrkempiä ja isopäisempiä kuin pitkäkaulaiset, sirot ja suurisilmäiset suomalaisia ”tyyppisiä” esittävät nuket. Saamelaisia kuvastavat nuket olivat yhtenä ryhmänä, oletettavasti perheenä ja niitä ympäröi lukuisat saamelaiseen kulttuuriin ja elinkeinoiniin viittaavat esineet. Heitä ei siis esitetty ikään kuin itsenäisiä toimijoina, jollaisina etnisesti suomalaisia esittävät nuket näytettiin, vaan jonkinlainen elämän ylläpitämisen edellytyksiä toteuttavana laumana.

Maa ja Kans -näyttely jättää kertomatta, että nämä suomalaisia ja saamelaisia esittävät mallinuket kuvastavat Ruotsin rotutieteen keskeisen henkilön Gustaf Retziuksen ”rotumääritelmää”. Gustaf Retzius oli isänsä Anders Retziuksen jalanjäljissä rotutieteen pariin

KANSALLISMUSEON MAA JA KANSA: SUOMALaisia -NÄYTTelyn PUUNUKKEJA. KUVA: MINNA HENRIKSSON

seurannut anatomisti. Anders Retzius on yksi tärkeimmistä 1800-luvun rotutieteilijöistä, mm. kalloindeksin keksijä. Gustaf Retzius oli myös keskeinen rotutieteen harjoittaja Ruotsissa kirjoittaen ruotsalaisen rotutieteen keskeiset teokset *Crania Suecica Antiqua* (1899) ja *Antropologica Suecica* (1902). (Svanberg 2015). Gustav Retzius on myös ensimmäinen, joka rodullisesti tutki suomalaisia väestöryhmiä (Isaksson 2001, 108). Vuotta myöhemmin, Retziuksen mittauksen innoittamana saksalainen anatomisti Rudolf Virchow teki antropologisen kenttätutkimusmatkan Suomeen (Sihvo 1973, 146). Itä-Suomessa hänen oppaanaan toimi sanskritin ja vertailevan kielitieteen dosentti Otto Donner (Isaksson 2001, 213). Matkallaan Suomessa vuonna 1873 Retzius mittasi 92 ihmistä ja keräsi kymmeniä kalloja, jotka vietiin Tukholman Karolinska Institutettiin mitattavaksi. Retziuksen päätelmä matkastaan oli, että karjalaiset ovat hiukan ”arjalaisempia” kuin muut suomalaiset ”rodut”. (Sihvo 1973, 150, 155).

Matkallaan Retziuksen tutkimusryhmällä oli kamera mukanaan, jolla he kuvasivat tutkimuskohteitaan. Retzius tapasi myös ilomantsilaisen kanteleensoittaja Jaakko Parpein, josta Retziuksen kuvaamana tuli Hannes Sihvon mukaan ehkä kaikkein tunnetuin karelianismin ja Kalevalan representaatio 1800-luvun lopulla, kunnes suomalaiset karjalantutkijat toivat karelianismin kuvastoon Onoilan, She-meikan and Vornasten. (Sihvo 1973, 160–166). Retziuksen tutkimusryhmän rotutieteellisistä valokuvista ruotsalainen kuvanveistäjä Carl August Söderman teki etsauksia kuvitukseksi Retziuksen julkaisuihin (Sihvo 1973, 166; Retzius 1881, 118). Sama taiteilija Söderman oli tehnyt mallinukkeja Artur Hazeliuksen vuonna 1880 Tukholmassa perustaman Nordiska Museetin kuuluisiin dioramaoihin. Söderman teki myös mallinukkeja suomalaisista ”rotutyypeistä” opiskelijoiden osakuntien tilauksesta Kaivopuiston teollisuusnäyttelyyn 1. heinäkuuta 1876 (Schvindt 1922, 7).

Opiskelijoiden osakuntien keräystyön käynnisti Wiipurin Osakunta kuraattori Otto Donnerin aloitteesta. Vuoden 1876 näyttelyyn kerätty laaja opiskelijoiden osakuntien etnograafinen aineisto loi tarpeen erilliselle Osakuntien kansatieteelliselle museolle. (Rajavuori 2002). Se avattiin helmikuussa 1877. Museon tarkoituksena oli kuvata Suomen kansan elämää mahdollisimman tarkasti ja säilyttää sitä valaisevia esimerkkejä tuleville sukupolville. Museon kokoelmia täydennettiin vielä useita vuosia jatkuneilla keruu-erillä, kunnes vuoden 1894 alussa sen laajat kokoelmat luovutettiin valtiolle. Ne muodostavat edelleenkin Suomen kansallismuseon kansatieteellisten kokoelmien ytimen. Esinekokoelmien lisäksi nämä samat mallinuket ovat vielä näihin päiviin saakka informoineet meitä suomalaisista ja heidän erityisistä rotupiirteistään, niin kuin Gustaf Retzius ne vuonna 1873 määritteli.

Kansallismuseon näyttelyssä saamelaisia esittävät nukket ovat Emil Filénin käsialaa 1910–20-luvuilta. Selvästikin Filénin nukket jatkavat samaa rotupiirteiden kuvaamisen traditiota. Hän valmisti ne osana Kansallismuseon suomalais-ugrilaista näyttelyä, joka käsitteli suomensukuisia kansoja. Helsingin Kaikuun artikkelin tästä urakasta kirjoittanut S. H. tai Adam kirjoittaa:

Terve talonpoika tai herraskainen mamselli, mitä vaan museo tarvitsee. Jalkaan liitetään aivan tavallinen suutarin lesti, suuri tai pieni, säädyn ja rodun mukaan. Pääät ovat erikoisesti muualla valokuvien mukaan muovailut ja valetut kipsistä. (S. H. / Adam 1916, 78).

On kuvaavaa, ettei Museoviraston arkistosta löydy minkäänlaista kontekstualisoivaa tietoa, pelkästään diakuvia Filénin tekemistä suomalais-ugrilaisia kansoja esittävistä pukunukeista. Kuka tietää, ehkä niitä voi vielä jatkossakin nähdä Kansallismuseon näyttelyissä, jos niihin yhä suhtaudutaan pelkkinä näyttelykalusteina eikä rasistisen rotutieteen tuotteina.

YLEMPI KUVA: KANSALLISMUSEON MAA JA KANSA: SUOMALaisia -NÄYTTelyn PUUNUKKEJA.
ALEMPI KUVA: KANSALLISMUSEON MAA JA KANSA: ELÄMÄÄ SAAMENMAASSA -NÄYTTelyn PUKUNUKKEJA.
KUVAT: MINNA HENRIKSSON

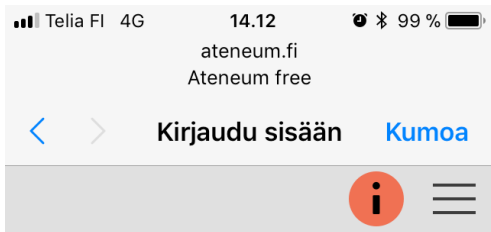
VON WRIGHTIN VELJESTEN OSALLISUUS ROTUTIEETEESÄ

Vuoden 2017 vetonaula Ateneumissa oli ”suomalaisien rakastamien” von Wrightin taiteilijaveljesten näyttely (Peltola 2016). Näyttely oli laaja kokonaisuus veljesten taiteesta ja mukana oli myös joitain tieteellisiä kuvituksia. Huomioni mukaan heidän tieteellistä puoltaan kuvattiin näyttelyssä turhan suppeasti ja se keskittyi vain veljesten yhteistyöhön tieteilijöiden kanssa zoologian ja botaniikan alueilla. Heidän yhteistyötään rotutieteilijöiden kanssa ei mainittu. Von Wrightien ansioista rotutieteen saralla ei ollut edes mainintaa näyttelyn yhteydessä julkaistussa näyttelykatalogissa. Näyttelyn kuraattori Ateneumin amanuenssi Anne-Maria Pennonen mainitsee von Wrightin veljesten tieteellisiä yhteyksiä käsittelevässä artikkelissaan Wilhelm von Wrightin työskentelyn Ruotsin kuninkaallisessa tiedeakatemiassa muttei tarkenna, minkä luontoista yhteistyö oli ja kenen kanssa Wilhelm von Wright työskenteli siellä. Toisessa yhteydessä Pennonen mainitsee Lundin yliopiston professorin Sven Nilssonin, joka oli Anders Retziuksen ohella Ruotsin johtavia rotutieteilijöitä 1800-luvun alkupuolella. Mutta Nilsson mainitaan pelkästään zoologina. (Pennonen 2017, 16; Isaksson 2001, 101–105).

Mielestäni veljesten työn rotutieteellistä puolta olisi voinut tuoda kattavammin esiin. Third Space -kollektiivin avulla tein intervention Ateneumin langattomaan verkkoon. Piiloitimme pienen laitteen Ateneumin kahvilan pistorasian yhteyteen, jonka kautta asiakas päätyi Ateneumin virallisen sivun sijaan laatimalleni sivulle, joka oli alkuperäisen sivun kaltainen. Olin kuitenkin vaihtanut von Wrightin veljesten näyttelystä kertovan tekstin ja teoskuvan seuraaviin:

Magnus, Wilhelm ja Ferdinand von Wrightin taiteilijaveljekset tunnetaan monipuolisina

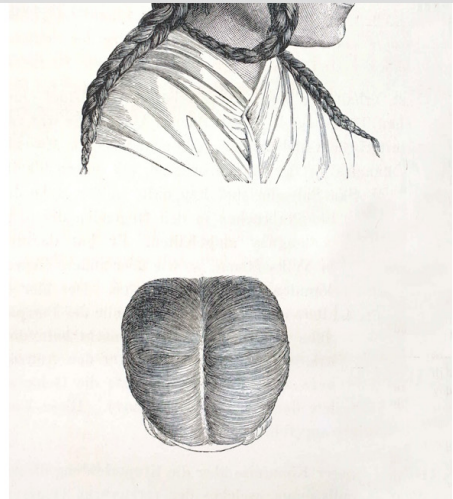
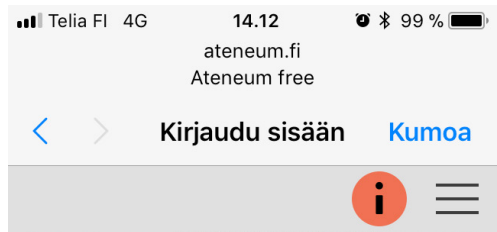
muotokuvien, maisemien, lintumaalausten sekä tieteellisten eläin- ja kasvikuvitusten tekijöinä. [Kirjoittamani teksti alkaa:] Magnus kuvitti tieteellisiä tutkimuksia anatomian professori, eläintieteilijä ja lääkäri Evert Julius Bonsdorffille. Bonsdorff oli huomattava suomalainen tieteilijä, joka opiskeli maailmankuulun ruotsalaisen rotutieteilijän ja kalloindeksin isän Anders Retziuksen johdolla. Retziuksen inspiroimana Bonsdorff loi vertailevan anatomian koulukunnan ja perusti yliopistolle huomattavan anatomisen luukokoelman, johon vuoteen 1930 mennessä oli kertynyt 1 500 ihmiskalloa⁶ ympäri maailman. Magnus auttoi Bonsdorffia kasvattamaan anatomista kokoelmaa. Wilhelm von Wright sen sijaan työskenteli Ruotsissa kuvittaen Anders Retziuksen rotutieteellistä tutkimusta. Eräs Wilhelm in piirustuksista on Rufinan muotokuva. Rufina ostettiin huutokaupasta ja lähetettiin Ruotsiin vain kymmenvuotiaana sen seurauksena, kun eurooppalaiset siirtomaavaloittajat olivat riistäneet Rufinan perheen maat.⁷ Retzius oli toivonut ystävältään näytekappaleen alkuperäisväestöstä ja oli tilannut pojan, mutta rahat riittivät vain tyttöön. Retzius mittasi Rufinan Tukholmassa ja Wilhelm von Wright piirsi hänet. Toimenpiteiden jälkeen hänet lähetettiin palvelijaksi göteborgilaiseen yläluokkaiseen perheeseen. Ainoa asia, joka hänen myöhemmistä vaiheistaan on tiedossa, on että hän alkoi taipua kristinuskoon. Wilhelm von Wrightin piirustukset kymmenvuotiaasta juuri Ruotsiin tuodusta Rufinasta ovat julkaistut Retziuksen kokoelmateoksessa *Ethnologische Schriften*, Tukholma 1864.⁸ Rufinan kasvoista tehtiin myös kipsimuotti, joka oli esillä vuonna 1854 avautuneessa Crystal Palacen näyttelyssä *Etnologia / Ihmisrotujen tiede -osastolla* eri ihmistyyppejä havainnollistavassa osiossa kategoriassa ”*Botocudos and Pampa girl*”.⁹ [Alkuperäinen teksti jatkuu:] Veljekset von Wright -näyttely on osa Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlavuoden ohjelmaa.

🏠 Ateneum > Exhibitions now > The von Wright Brothers

THE VON WRIGHT BROTHERS

27.10.2017 - 25.2.2018

Wilhelm von Wright: Anatomical drawing of Rufina, c. 1845. Kongl. Vetenskaps-Akademiens Handlingar

Tekstistä oli mahdollista avata linkkejä aiheeseen liittyvään materiaaliin, mm. Crystal Palacen antropologisen kokoelman katalogiin kohtaan, jossa mainitaan kipsimuotti Pampa-tytöstä, jonka Robert Latham oli saanut Retziukselta. Luultavasti muotin on tehnyt Retziuksen kanssa työskennellyt taiteilija, mahdollisesti Wilhelm von Wright. Teksti sisälsi linkin myös Göteborgin Monikulttuurisuumuseon työntekijän Adriana Muñozin henkilökohtaiseen projektiin, jossa hän etsii tietoja Rufinasta. Tavatessani Muñozin Tukholmassa hän kertoi, että on jo vuosien ajan yrittänyt löytää rahoitusta projektilleen Rufinan elämänvaiheiden selvittämiseksi, mutta ei ole onnistunut saamaan rahoitusta. Hän epäili, että Ruotsissa ei haluta tukea hanketta, joka pyrkii tuomaan esiin kyseistä synkkää ja epäedullista historiaa. Lisäksi Karolinska Institutet ei ole luovuttanut Muñozille tallessa olevia tietojaan Rufinan vaiheista.

Teokseni oli esillä Ateneumin langattomassa verkossa noin kuukauden ajan näyttelyn aukeamisesta lähtien lokakuussa 2017. Sitten laite ja sen lähettämä signaali Ateneumin kahviossa katosivat.

FLORININ HUVIMAJA, SEURASAARI

Taiteilija Akseli Gallen-Kallelan ja arkkitehti Yrjö Blomstedtin kampanja Niemelän torpan suojelemiseksi toimi innoituksena Seurasaa- ren ulkomuseon perustamiselle vuonna 1909. Ulkomuseoon on kerätty kansantieteellisesti arvokkaita rakennuksia eri puolilta Suomea. Eduskunnan mietinnössä museon perustamisesta todettiin sen opettava ja kasvattava tehtävä kansan syville riveille:

Laitos on omiaan samalla nykypolvellekin näyttämään kuvaavia kansallisia piirteitä maalaisväestön arkielämän eri aloilta, etupäässä asunnoista ynnä elin- ja työtavoista. Sen kautta voidaan suurin piirtein oso[i]ttaa kehityksen

kulkua aineellisen kult[t]uurin alalla alkupe- räisimmistä oloista nykyaikaan asti paljon pa- remmin kuin etupäässä tutkimuksen tarvetta varten perustetuissa tavallisissa museoissa yksityiskohtiin menevine järjestelmineen (Lindelöf et al., 1909).

Seurasaa- ren ulkomuseon perusti kansatieteili- jä Axel Olai Heikel. Hän oli vaikuttanut Retziuksen tutkimuksista ja pohjasi suomalaisten asuinrakennusten paikkakohtaisen kehitys- opillisen ja hierarkkisen luokittelun Retziuk- sen rotujen klassifointiin. Heikelin näkemyk- sen mukaan tuvan sijoittelu rakennuksessa kertoi ihmistyyppin sivistyksen asteesta. (Niiranen 1987, 74–77). Vuonna 1912 museoon tuotu saamelaiden kota oli hänen luokitte- lussaan matalalla ja hän kyseenalaistikin sen soveltumisen asumiseen. Samana vuonna mu- seoon tuotiin myös Florinin huvimaja, Hel- singin Bulevardilla sijainnut urbaani teemaja, joka hienoine käsinmaalattuine ranskalaisine tapetteineen vertautui saamelaiskotaan toise- na ääripäänä, akselilla alkeellinen-sivistynyt. Jenny Florin lahjoitti huvimajan ja 100 000 mk Svenska Litteratursällskapetille vuonna 1911 seuraten isänsä Per Ulrik Florinin tes- tamenttia.

Näillä varoilla perustetiin Florinin komitea (Florinska Komission). Komitean tarkoitus oli koota eri tieteenalojen edustajia Suomen ruotsalaisen kansanosan rodun parantami- seksi ja rappeutumisen estämiseksi. Komitean nimissä mitattiin 23 000 suomenruotsalaisen antropologiset ominaisuudet. Komitea teki myös tiivistä yhteistyötä rotutieteilijä Herman Lundborgin, Ruotsin Rotubiologisen Insti- tuutin perustajan kanssa, joka luennoi Suo- messa Florinin komitean kutsumana ja esitteli erittäin suosituksessa ruotsalaisessa kansantyyppinäyttelyssään Florinin komitean valokuvia suomenruotsalaisista itäruotsalaisina (Mattila 1999).

Tämän komitean keskeiset hahmot, Hel- singin Yliopiston genetiikan oppiaineen per- rustaja ja sen ensimmäinen professori Harry

AHMED AL-NAWASIN JA MINNA HENRIKSSONIN KAKSIOSAINEN YHTEISTEOS VALKEAT NÄYTTELYSSÄ FINNISH LANDSCAPE SEURASAARESSA VUONNA 2016. KUVAT: MINNA HENRIKSSON.

Federley sekä professori Robert Ehrström, vaativat lehtikirjoittelussa sisällissodan aikana ja sen jälkeen äänioikeuden eväämistä Suomen sisällissodan punaisilta. He vertasivat punaisia ennemminkin apinoihin kuin sivistyneisiin ihmisiin, ja kirjoittivat, että urbaani proletariaatti ei kykene itsenäiseen ajatteluun, koska he ovat olemukseltaan laumasieluja. Äänioikeutta täytyi heidän mielestään rajoittaa sosialismin kannattajien osalta. (Ehrström 1918, Federley 1919). Yhtäläinen ja yleinen äänioikeus oli saavutettu Suomessa vain reilut 10 vuotta aiemmin vuoden 1906 yleislakon seurauksena ja Suomen työläisnaisliikkeen aktiivisuuden tuloksena. Florinin komitea lopetti toimintansa vuonna 1921 ja muuntauui Samfundet Folkhälsan i Svenska Finlandiksi. Svenska Litteratursällskapet ja Folkhälsan pitävät kumpikin arkistonsa visusti kiinni Florinin komiteasta kiinnostuneilta tutkijoilta. Perusteina kerrotaan, että arkistot ovat vielä järjestämättömät.

Myös suomenkielisen tieteen saralla rotutieteen aihe kiinnosti. Helsingin Yliopiston anatomian laitoksella käynnistyi mittava projekti vuonna 1924, joka pyrki määrittelemään suomalaisten ”rotuominaisuuksia”. Ennen toista maailmansotaa noin 15 000 suomalaista mitattiin. Pyrkimyksenä oli selvittää väitteet suomalaisten mahdollisesta yhteydestä mongoleihin ja mahdollinen sukulaisuus ”arjalaisiin”. Vuonna 1942 Helsingin Yliopiston anatomian professori Niilo Pesonen jätti Suomen tiedeakatemialle ehdotuksen rotubiologisen laitoksen perustamisesta. Pesosen esityksen pohjalta perustetun Suomen tiedeakatemi-an alaisen Rodunparannuskomitean jäsenet Pesosen lisäksi olivat liuta nimekkäitä tiedemiehiä, fysiologian professori Yrjö Reenpää, suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori Albert Hämäläinen ja perinnöllisyystieteen tutkija, dosentti Esko Suomalainen. (Hietala 2006, 128; Westerlund 2011, 149–150).

Oma näkemykseni on, että Suomen valtionmuodostamisen pohjana on porvarillinen käsitys, jonka mukaan valtion olemassaolo ja muoto ovat ensisijaisia ja kansalaisista pitää

tehdä siihen sopivia. Tätä tehtävää toteutetaan esimerkiksi kouluttamalla ja sivistämällä tavalista kansaa, kuten Seurasaaressa, mutta myös epäämällä kansalaisoikeuksia eugeniikan, rotuhygienian yms. väkivaltaisain metodein. Ahmed Al-Nawasin kanssa toteuttamani kaksiosainen installaatio *Valkeat* vuonna 2016 Seurasaaressa pyrki tuomaan näkyviin tätä porvarillista valtiomuodostamisen käsitettä suhteessa Florinin huvimajaan. Kontrastina tälle käsitteelle, teoksemme toi saarelle toisen, sorrettujen ja kolonialismista vapautuvien maiden käsitteen itsenäisyydestä, jonka mukaan valtio muodostuu kansalaisista ja se muodostetaan heidän ehdoillaan. Antropologi ja maantieteilijä James Morris Blaut kutsuu näitä eri itsenäistymisen käsitteitä porvarillis-demokraattiseksi ja vapauttavaksi (1987, 26–9).

Teoksemme toinen osa oli Seurasaaren juhlakentän lipputangoissa kesän ajan, joten perinteikkäitä lippuseremonioita ei pystytty suorittamaan. Teoksemme viittasi vuoden 1962 Helsingin Nuorisofestivaaliin, jonka aiheena olivat niin kutsutut kolmannet maat. Yksi festivaalin tapahtumapaikoista oli Seurasaari. Nuorisofestivaali kokosi saarelle yhtenä iltana lähes 20 000 kansainvälistä nuorta, mutta Seurasaaren arkistoissa tai historiikeissä ei ole edes mainintaa tapahtumasta. Sen sijaan Seurasaaren vuodesta 1954 alkaneesta juhannusvalkeaperinteestä Seurasaaren arkistoissa on runsaasti dokumentaatiota ja tietoa. Algeria oli saavuttanut itsenäisyyden alle kuukausi aiemmin Helsingin Nuorisofestivaalia, ja lause Algerian vapaustaistelusta, ”*un seul heros le Peuple*” (”yksi sankari, kansa”), oli läsnä festivaleilla Algerian delegaation kautta. Lause kuvaakin käsitettä itsenäisyydestä, jossa valtio perustetaan kansan ehdoilla eikä toisinpäin, kuten porvarillisessa itsenäisyyskäsityksessä. Käytimme kyseistä lausetta lippuinstallaatiossamme. Elokuussa joku poltti teoksemme liput.

LOPUKSI

Mitä pitäisi tehdä kansakunnan ongelmalliselle omaisuudelle? Usein kuulee, että hakaristi pitäisi ”puhdistaa” natsien siihen liitännästä pahasta maineesta ja ”ottaa takaisin Suomelle”. Ihmettelen, miksi pitäisi ja miten se on edes mahdollista holokaustin jälkeen. Hakaristi ei ole kansakunnan omaisuutta. Se on vain yksinkertainen ja laajalle levinnyt vanha symboli, joka voidaan korvata toisella, jos niin toisissaan halutaan. Mutta jos vanhat ajatukset jostain ”rotuyhteydestä” ovat vielä voimissaan, silloin sen symboleistakin on vaikeampi luopua.

Vanhoihin pukunukkeihin pitäisi uskaltaa suhtautua kriittisemmin, vaikka ne ovatkin olleet viime vuosiin asti esillä pelkkänä näytte-

lyrekvisiittana. Von Wrightin veljesten tieteellistä yhteistyötä rotutieteilijöiden kanssa voisi myös alkaa tutkia. Patsaita kaatuu ympäri läntistä maailmaa, meidänkin yhteiskuntamme on muutoksen kourissa ja vaikeneminen historiallisesta rasismista jää tuskin huomaamatta enää kauaa.

Olen myös kuullut sellaisen puolustuksen, että kaikkihan olivat ennen rasisteja ja että asioita ei voi noin vain irrottaa kontekstistaan. Edellä esitetyissä esimerkeissä olen kuvannut valtion tukemaa ja valtaapitävän eliitin harjoittamaa tiedettä ja taidetta, joka on palvelut suomalaiskansallista projektia. Toisenlaiset tutkijat tai taiteilijat ovat usein leimattu vemmistolaisiksi ja valtion vihollisiksi, ja heidän tuotannollaan ei ole paikkaa kansallisessa kaanonissa. Sen vuoksi kansakunnan omaisuus ei tunnu omalta.

VIITTEET

- 1 *Kansakunnan omaisuutta* -verkkotaidegalleria edelleen mainitaan Suomen Pankin sivuilla, mutta galleria on sittemmin siirretty suomalaisia taidekokoelmia kokoaivan sivuston <https://taide.art/alle>.
- 2 Suomalaisesta hakaristista on kirjoitettu erikoisen vähän. Pääasialliset referenssilähteet aiheeseen ovat alan harrastajien tekemät internet-sivut, kuten esimerkiksi nämä: <https://pkymasehist.fi/hakaristi.html> ja http://www.helsinki.fi/jarj/kronos/kronikka/kronikka1_05/kronikka/hakaristi.htm
- 3 Pronssikautista swastikaa on löydetty Pohjois-Euroopassa, Pohjois-Afrikassa, Intiassa, Kiinassa ja Japanissa (Mees, 2008, p. 57).
- 4 Katso esimerkiksi Kemiläinen, 1993 tai Isaksson 2001. Kemiläisen teos valottaa suomalaisiin kohdistunutta rodullistamista. Isaksson tuo aiheeseen suomalaisen tutkimuksen kannalta kriittisemmän näkökannan, koska hän suomalaisiin kohdistuneen rodullistamisen li-
- 5 säksi selvittää suomalaisen tutkijayhteisön harjoittamaa erityisesti saamelaisiin kohdistuvaa rodullistamista.
- 5 *"Burnouf wrote in a letter to Schliemann, 29 January 1872: 'The swastika should be regarded as a sign of the Aryan race.' and he continued: 'It should also be noted that the Jews have completely rejected it.' in Heinrich Schliemann, Briefwechsel, vol. 1, Ernst Meyer, Berlin, 1953, p. 201"* (Quinn, p. 23)
- 6 <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/03/25/outoja-tutkimusmenetelmia-ja-mystisia-merkintoja-suomen-suurin-ihmisluukokoelma>
- 7 samlingar.varldskulturmuseerna.se/where-is-rufina-missing-in-goteborg-1843/
- 8 [http://minnahenriksson.com/r0018104/#iLightbox\[p_ostimages\]/0](http://minnahenriksson.com/r0018104/#iLightbox[p_ostimages]/0)
- 9 [http://minnahenriksson.com/latham-chrystal-palace/#iLightbox\[postimages\]/0](http://minnahenriksson.com/latham-chrystal-palace/#iLightbox[postimages]/0)

KIRJALLISUUS

- Blaut, James M. (1987), *The National Question, Decolonizing the Theory of Nationalism*, Zed Books Ltd.
- Ehrström, Robert (1918) "Biologi och Jämlighet", *Nya Argus*, 1.5.1918, s. 31–33.
- Federley, Harry (1919) "Demokratiska Idéer i Biologiska Belysning", *Nya Argus*, 16.3.1919, s. 42–45.
- Goodrick-Clarke, Nicholas (1985) *Occult Roots of Nazism, Secret Aryan Cults and their Influence on Nazi Ideology*, I.B.Tauris & Co Ltd.
- Hietala, Marjatta (2006), "Tutkijat ja Saksan suunta" in Seppo Hentilä (toim.) *Tutkijat ja Sota*, SKS s. 128.
- Isaksson, Pekka (2001) *Kumma kuvajainen : Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalaisen fyysinen antropologia*, Kustannus Puntsi.
- Kemiläinen, Aira (1993) *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa : Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*, SHS, Helsinki.
- Lindelöf et al (1909) "Sivistysvaliokunnan mietintö N:o 5 Eduskunnalle jätetyn, kansatieteellisen ulkomuseon perustamista koskevan anomusehdotuksen johdosta", 1909 II Vp. - Anomusmietintö N:o 16. Keisarillinen kirjapaino, Helsinki.
- Mattila, Markku (1999), *Kansamme Parhaaksi. Rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*, SKS.
- Mayer, Arno J. (1988), *Why Did the Heavens Not Darken? The 'Final Solution' in History*, Verso, s. 3–35.
- Mees, Bernard (2008) *The Science of the Swastika*, Central European University Press, Hungary and New York 2008, s. 57.
- Niiranen, Timo (1987) Axel Olai Heikel. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija, Snellman-instituutin julkaisuja 4.
- Peltola, Satu-Lotta (2016) "Rakastetut von Wrightin veljekset Ateneumiin – yksityisomistajilta odotetaan näyttelyyn ennennäkemättömiä teoksia", *Yle* 16.4.2016, <https://yle.fi/uutiset/3-8955269> (1.7.2020)
- Pennonen, Anne-Maria (2017), "Artist brothers Magnus, Wilhelm and Ferdinand von Wright at the intersection of art and science", teoksessa Erkki Anttonen ja Anne-Maria Pennonen (toim.), *The von Wright brothers. Art, Science and Life*, Ateneumin taidemuseo, Helsinki 2017.
- Quinn, Malcolm (1994) *Swastika: Constructing the Symbol*, Routledge.
- Rajavuori, Tuuli (2002), "Tutkimus- ja keruuretket 1800-luvun lopulla", *Willi* 5/2002, Wiipurilainen Osakunta. <https://wiipurilainenosakunta.fi/osakunta/osakunnan-vaiheet/> (1.7.2020)
- Retzius, Gustaf (1881) *Finland i Nordiska museet : några bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling*, Hazelius, Artur, julkaisija, Nordiska Museet, Stockholm.
- S.H./Adam, "Kuinka Dion loi ihmisen.'Kansallismuseon pukunukkien synty'", *Helsingin Kaiku* N:o 8 26.2.1916 s.7–8.
- Schvindt, Th. (1922) "De första åtgärderna och 1876 års utställning", teoksessa Th Schvindt ja U. T. Sirelius, *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XXXIII: Studentavdelningarnas Etnografiska Museum 1876–1893*, Suomalainen kirjapaino Oy.
- Sihvo, Hannes (1977) "Gustaf Retziuksen tutkimusmatka Karjalaan 1873", *Tieteen matkamiehiä : Kalevalaseuran vuosikirja 57*. Teoksessa: *Kalevalaseuran vuosikirja 57: Tieteen matkamiehiä. Toim. Saima-Liisa Laatuinen*. Helsinki, 143–167.
- Svanberg, Fredrik (2015) *Människosamlarna. Anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850–1950*, *Historiska museets skriftserie nr 25*, Stockholm : Historiska museet.
- Valkonen, Markku (2020) "Teosesittely. Kaikkien tragediä", *Osuuskunta Suomen taide ja taidekokoelmat*. <https://taide.art/teokset/yWqH-UKTc0Sy1bYUK-koJkw/Aino-triptyyksi> (1.7.2020)
- Wahlroos, Tuija (2017), *Akseli Gallen-Kallelan Aino-triptyyksi*, Suomen Pankki, https://www.suomenpankki.fi/globalassets/fi/media-ja-julkaisut/julkaisut/muut_julkaisut/documents/edocker2/akseli_gallen-kallela.pdf (1.7.2020)
- Westerlund, Lars (2011) *Saksalaisten sotilaiden lapset. Ulkomaalaisten sotilaiden lapset Suomessa 1940–1948. Osa I.*, Helsinki: Kansallisarkisto, s. 150–51.